

Anders Reinholdsson:

Substansförlusten - något om dess rötter

Går det att spåra rötterna till det som många upplever som en uttunning och relativisering av av kristen, tro, bekännelse och lära, som den ofta framställs i dag? Anders Reinholdsson fick inom ramen för arbetet i "Kyrklig samlings analysgrupp" uppdraget att söka rötterna till substansförlusten. En del av resultatet av hans efterforskningar presenteras i nedanstående föredrag:

När vi undrar över kyrkans läge och framtiden är det flera saker som kommer i blickfånget. En av dessa är att under tiden som allt annat hänt, så har något för en del osynligt, för andra uppenbart ägt rum. Jag vill kalla det substansförlusten.

Den handlar om att kyrkan på olika sätt dränerats på sitt innehåll, sin substans. Ibland sker det långsamt och nästan omärkligt, som syret som sakta läcker ur den glada födelseballongen - på morgonen dagen efter födelsedagen hänger den nästan tom över stolskarmen, dagen innan slog den mot taket av kraft. Ibland sker det hastigt genom beslut som ändrar den teologiska grunden. Ibland sker det medvetet för att man vill bli av med något man ser som onödig ballast. Ibland sker det omärkligt och oönskat. Att se och hantera detta är en viktig del av uppdraget idag.

Ju mer jag har funderat omkring frågan om substansförlusten, desto mer oundvikligt har det blivit att sätta in detta i ett större och historiskt sammanhang. Jag tror något hände under upplysningstiden som ändrade förutsättningarna för det teologiska tänkandet.

En förändring ägde rum i själva verklighetsuppfattningen och många i kyrkan har tagit detta med sig på ett oreflekterat sätt och ser inte längre det specifika med den kristna teologin, att den, för att uttrycka det enkelt ser två grundläggande källor för teologin: förnuftet och uppenbarelsen. Vi ser tydligt idag att många släppt det grundläggande att Gud uppenbarat sig på ett särskilt sätt igenom Jesus Kristus och hela frälsningsdramat. Om detta står striden och därav substansförlusten. När människor diskuterar detta och några envetet håller fast vid att kyrkan står och faller med det Gud gjorde genom Kristus på korset och i uppståndelsen handlar det inte om tjafs, oförmåga att hänga med sin tid eller konservatism. Det handlar faktiskt om något avgörande livsviktigt, för kyrkans framtid och vår tro. Vi är inte kallade att försvara egna älsklingspositioner men har faktiskt lovat med ed att hålla oss till kyrkans tro.

Jag vill börja med tre grundläggande teser för att visa sammanhanget men kommer att koncentrera mig på det som jag ser som rötterna till substansförlusten

Tes I. Vi kan inte komma ifrån uppgörelsen med den nya verklighetsuppfattning som kom med upplysningen på 1700-talet (vi tror ju dessutom på en annan form av upplysning; genom lag och evangelium) och som blommade ut i franska revolutionen.

Tes II. Vi kan inte bortse från substansförlustens samband med de kontroversfrågor som de sista 100 åren inneburit och vars tema är - vi kan inte stå emot samhällsutvecklingen - alltså

får vi tumma lite på det vi sett i Bibeln. Har vi tummat på det - varför inte göra det också i andra frågor? Och så rullar det på.

Tes III. Vi kan se klara exempel på substansförlusten i vår kyrkliga vardag - typ när Svenska Kyrkans Unga förkortar det dubbla kärleksförbudet till: "Älska av hela ditt hjärta" osv.

Många talar om de här sakerna mest varje dag, vi grubblar, vi försöker förstå. Mest talar vi om tes 2 och 3. Därför lägger jag nu huvudvikten vid tes 1.

Upplysningen och franska revolutionen eller Varför vi faktiskt måste vara refraktärer

Mitt eget första föredrag och övning i muntlig framställning som jag höll handlade om Franska revolutionen. Intuitivt blev det uppenbart för mig att detta var av världshistorisk betydelse och att det var knepigare än man först trodde. Då gick jag i 1:3 i Realskolan. Jag tror det föredraget finns kvar någonstans, men vet inte var. Ganska övertygad är jag att det skrevs med reservoarpenna och att ingen annan av mina kamrater lånat fler böcker på biblioteket i Sjöbo, Borås, inför sina föredrag. Föredraget väckte åtminstone lärarens anklag. Sedan önskade jag mig litteratur om Franska revolutionen i konfirmationspresent. Detta känns som en egendomlig minnesbild då jag på senare år nästan dagligen funderat på hur substansförändringen/förlusten av den kristna tron ägt rum och hur den med stor sannolikhet hör ihop med franska revolutionen.

Om jag något skall beskriva stegen utan att vindla bort mig i historien:

Något om upplysningen som föregår och som når ett slags kulmen i revolutionen

Nu talar vi om de kända namnen Voltaire, Rousseau, Diderot osv. Jag ska försöka sammanfatta något av det typiska för upplysningen, men vill bara först stryka under att förutom att många i den här tiden förblev fromma kyrkokristna så finns i upplysningstidens smältdegel både en total religionskritik/ateism - (Diderot är kanske det främsta exemplet) och religionens omformning till rena känslouttryck - ta t.ex. Rousseau - Ateisterna är dock få. Om jag minns en formulering från Ulf Jonsson, så var de enligt en beräkning i typisk encyklopedistisk stil vid en tidpunkt 15 i hela världen, ("Med tanke på Gud" s 85 när jag kollade efter, efter baron d'Holbach "Système de la nature") men frågan är: vilket är bäst? Diderots ateism eller Rousseaus omformning av religionen till i stort sett endast en känslsak?

En sammanfattning om vad upplysningsfilosofin innebär:

1. Den första varianten av filosofin som populär journalistik. Detta är något viktigt och avgörande och låter tanken givetvis flyga också till vår egen tid, där denna tendens genom mediasamhället antar gigantiska mått. Detta drag kan man se bland annat hos Voltaire. Han beskriver inte bara sina tankar och åsikter. Han vill förvandla, han vill påverka, han vill popularisera. Han blev en världskändis redan under sin levnad. Och andra kändisar vallfärdade till hans slott i Ferney, (I Frankrike, men nära Genève) till exempel Gustav III.

2. En tydlig och fortsatt sekulariseringsprocess

Detta är inte något som vi tycker för att vi bekänner oss som kristna - det syns i alla framställningar om upplysningstiden. Det transcendentala tonar ut - inget behov av eller utrymme för uppenbarelse eller religiös auktoritet. Förnuftet är källan till kunskap och den enda domaren. Ingen speciell religion behövs heller då. Den vanligaste inställningen bland dessa filosofer är väl olika varianter av den deism som kan sägas ha sin upprinnelse i England (tex. Locke, Nyckelord: apparat, avpersonifierad gudsbild, urverk, mekanistisk, deterministisk) Detta leder till att man stänger av den ena källan till teologin, nämligen den gudomliga uppenbarelsen.

3. En förflyttning från metafysiska till antropologiska frågor - även här är den engelska filosofin som ofta betecknas som en erfarenhetsfilosofi en föregångare. Denna förskjutning av fokus leder till tydliga konsekvenser. Studerar man bara t.ex. mänskliga beteenden och hur de har uppstått och förändrats blir tendensen förstås mot en relativism - bara de stora frågornas prioritet bevarar öppenheten för det absoluta.

4. En utpräglat ohistorisk karaktär – allt gammalt är fel - nästan per definition - detta är det totala snusförnuftets filosofi. Oförmågan att värdera det som varit leder till oförmågan till distans i förhållande till nuet, som blir enda normen. (OBS den inneboende logiken!) Ohistoriska tider leder lättare till revolution. Perspektivlösheten gör att synbart starka strukturer kan omvandlas med raketfart - just nu för oss homosexfrågan, eller med lite längre tidsperspektiv synen på Bibeln. Även gedigna kristna former ses med ett sådant synsätt som tillfälliga eller rent av i vår egen tid som konstruktioner, alltså också något för en viss tid framtänkt, tillfälligt, som man följdriktigt, när förnuftet så säger, kan omvandla till något helt annat - nytt och upplyst. Naturlig upplyst religion istället för historisk och kyrklig klassisk tro osv. (Herder och Kant, var trots bakgrunden i detta smartare). Historiens betydelse visar sig ibland i att i liknande tider som upplysningens, vår egen till exempel, historieintresset kommer tillbaka till de flestas häpnad som en slags spontan reflex, en intuitiv insikt.

5. Genombrottet för den naturvetenskapliga hegenomin. Här blir plötsligt något absolut - äpplet faller varje gång på samma sätt och medvetet eller omedvetet gör det allt annat osäkert och relativt samtidigt som detta system alltid har företräde och total hegemoni - idag eller rättare sagt igår är/var bara naturvetenskap verklig vetenskap. Berömda skrifter är La Mettrie "L'homme machine" (1748) och Holbachs "Systeme de la nature" Holbach ser i naturen ett mekaniskt system, vari Gud, såsom senare Laplace uttryckte sig, är en onödig hypotes. Jämförelsen Sturmark och Dawkins och Onfray blir oundviklig. Obs att dessa uttalande då var fåtalets. På Diderots tid räknade man 15 ateister sammanlagt, som jag redan nämnt (encyklopedisterna) Observera också att de nämnda nutida auktoriteterna förutsätter en naturvetenskap av upplysningstidens 1700-talsnitt. Många forskare idag har en helt annan, ödmjuk syn på både sin vetenskap och de stora frågorna. Vi börjar få ett öppet system igen. Men då stängde man lådan, stängde ute metafysiken för det antropologiska och mätbara.

Persongalleriet

Innan vi lämnar upplysningstiden två saker. Först några enkla fakta om några av de viktiga personerna och så ett försök att säga något om vad det hela handlar om genom beskrivningen av ett möte som ägde rum Potsdam 1747.

François-Marie Arouet, mer känd under pseudonymen *Voltaire* föddes 1694 och dog 1778, alltså 11 år före revolutionen. Han uppfostrades i en ansedd jesuitskola. Voltaire är nog ingen

stor filosof. Men en lysande popularisator. Han var tidigt ute med sarkasmer och angrepp både på personer - han fick emigrera till England efter att gräl med en adelsman 1726 - och samhällsföreteelser. Imponerad av Englands frihet och tolerans kritiserade han det franska samhället i *Lettres philosophiques*, (1734) som förbjöds. Han fick vistas 10 år på slottet Cirey i Champagne hos sin väninna Madame du Chatelet. Efter hennes död 1749 kom han till Berlin och Fredrik den stores hov. Voltaire hade gjort lysande affärer tidigt bl.a. i Ostindiska kompaniets aktier (Fredriksson s. 106) och kunde köpa ett slott i Freney, efter att ha kommit i delo med systemet också i Preussen. Två kända verk av Voltaire är *Candide* (1759) som är en drift med Leibnitz. Ni kommer ihåg "vi lever i den bästa av världar" och "Historien om Carl XII" som också påverkade svenska uppfattningar om Karl XII.

"Krossa den skändliga," som han ofta skrev, t.ex. i slutet av en text eller nederst på en sida syftar med all sannolikhet på den romersk - katolska kyrkan och dess maktutövning, inte som man ibland läser på Gud eller kristendomen som sådan. Hans kritik av kristendomen är å andra sidan uppenbar. Berömd är hans dikt efter jordbävningen i Lissabon 1755, där teodicén blir hans angreppspunkt och drivs mycket kraftfullt. Han uppmanar förledda filosofer som ropar "att det är till det bästa" "att betrakta de förskräckliga ruinerna i staden. Kunde de framhärda i att förödelsen var resultatet av en god Guds eviga lagar? Var kanske Lissabon mer lastbart än London och Paris? Där människor var helt upptagna av sina nöjen? Lissabon är ödelagt och i Paris dansar man".

(Citatet "Jag delar inte dina åsikter, men jag är beredd att dö för din rätt att framföra dem" är inte från Voltaire utan från Evelyn Beatrice Hall 1906. Det är hennes försök att sammanfatta V:s attityd till C. A Helvetius bok "De l'esprit", men hon skrev i första person och så blev det som det blev)

Jean-Jacques Rousseau föddes i Genève 1712 och dog 1778 i Frankrike efter ett ganska kringflackande liv. De sista åren var han utanför banan sysselsatt med att kopiera noter. (I sin ungdom försökte han införa ett helt nytt noteringssystem) Hans slagord "tillbaka till naturen" och hans betoning av känslan som det som styr också över förnuftet kan leda till tankar om romantiken, men ser man på upplysningens allmänna karaktär ser man att man identifierar natur och förnuft, naturlig religion är förnuftig religion osv. Rousseau betonar det ena ledet natur mer, på grund av en kulturkritisk hållning. 1762 publicerade han "Om samhällsfördraget" som en väg till ett jämlikt samhälle där medborgarna skulle avsäga sig sina egna individuella anspråk, till förmån för vad han kallade "allmänviljan". Vägen hit var inte för R. revolutionär men skulle nås genom uppfostran. Emile förstås! Likt V. fördes hans kvarlevor 1794 genom Robespierres försorg till Pantheon Ett citat: "Om det är förnuftet som formar människan, så är det känslan som leder henne."

Denis Diderot föddes 1713 i Langres och dog 1784 i Paris i en elegant våning som den ryska kejsarinna Katarina den stora låtit inreda åt honom. Hans stora verk är den stora encyklopedin som han tillsammans med Jean deAlembert utgav mellan 1751 och 1765. 1772 var också illustrationerna klara. Här framgår flera av upplysningstidens särdrag: Förnuftet som kunskapskälla och att man kan samla allt vetande. Intresset för mekanik. Intresset för det vardagliga, men inte för något metafysiskt. D. var generös och givmild, kom i penningnöd och fick när dottern skulle gifta sig sälja sitt bibliotek Katarina köpte det till lysande villkor för D (50 000 i förskott, 15 000 på villkoret att han behöll och vårdade det, 1000 om året som bibliotekarie) Ekonomiskt oberoende således. Med tiden blev Diderot uttalad ateist, en av de 15.

Kant och många andra är också en del av allt detta, men han är större och kan också diskutera förutsättningarna t.ex. I "Kritik der reinen Vernunft"

Mötet i Potsdam 1747

En söndagskväll våren 1747, när Fredrik den store i Preussen varit kung i sju år, och hans musiker samlades för kvällens konsert, gav en av hovmännen kungen listan över dem som passerat stadsporten. Han såg på listan och sade med ett extra eftertryck "Mina Herrar, den gamle Bach är här". Då var Bach 62 år och hade bara 3 år kvar att leva. Resan från Leipzig till Potsdam blev hans sista. Den var fysiskt ansträngande, men också plågsam med tanke på att Frederiks armé erövrat Leipzig mindre än två år tidigare. Kungen, som redan kallades den store, och Bach, hade förvisso musiken gemensam, Fredrik älskade sin flöjt och musicerade med sin syster Wilhelmina och en av de bästa hovorkestrarna för sin tid. Detta hörde till det som Fredriks mer eller mindre galne fader Fredrik Wilhelm I hatade allra mest hos sin son, men det var inte det enda. Fredriks eleganta klädsel och franska maner var andra hatobjekt för fadern. Han slog sonen och förnedrade honom långt upp i åren. Alltnog, intresset för musiken hade kungen och Thomaskantorn gemensamt. För Fredriks del tillsammans med det andra stora intresset - kriget. För Bach var musiken allt jämte teologin.

Till det fysiskt ansträngande med resan och det förnedrande med att besöka sin stads erövrare kom att Fredrik representerade allt som var nytt och populärt - han var den upplyste monarken. Hos honom bodde tidvis de framgångsrika upplysningsmännen, t.ex. Voltaire och Rousseau. Fredrik var ett namn i hela Europa. Han var en del av upplysningens mentalitet. Också med nedtoningen av det gamla fromma, uppenbarelsen i Kristus. Hans syster var mor till Gustav III och var del i samma system. I en biografi över Gustav III läser jag om hur han i ett brev från 1780 beskriver moderns ointresse för att inte säga förakt för den kristna tron. Vi talar här om Lovisa Ulrika, alltså syster till Fredrik den II av Preussen med tillnamnet den store. (Gustav III blev efterhand alltmer intresserad av tron)

Längre fram läser jag att Lovisa Ulrika i högtravande ton kan mana honom (G III) "att göra nationen lycklig och genom sitt föredöme leda den mot dygd och rena seder" s. 82. Det vanligaste - åtminstone på den tiden - religionssubstitutet har talat. Dygd och rena seder - lag istället för evangelium. Noteras kan också att Lovisa Ulrika på sin dödsbädd nekade att ta emot nattvarden, anmärkningsvärt för tiden och hennes ställning som änkedrottning, men troget hennes skepticism. Fredrik och hans familj var alltså upplyst - modern. Bach däremot hade börjat betraktas som den som stod för det omoderna och gammaldags. Till och med en (av hans egna elever) från hans egen stad hade skrivit mycket kritiskt om mästaren i en ny musiktidskrift.

När Fredrik såg Bachs namn på listan ville han genast möta honom. Om den gamle var trött efter resan och hade önskat vila ut med sonen några timmar hade han inget val. Det som sedan hände rapporterades i slottets pressrelease och kom i Preussens tidningar. Sammanfattningsvis: kungen spelade ett tema på fortepianot, Bach exekverade en improviserad trestämmig fuga över temat som mötte de närvarandes beundran och förvåning. Fredrik bad Bach om ännu en fuga, nu sexstämmig, Bach avböjde med kommentaren att inte alla teman passar för improvisation i sex stämmor. Temat var både långt och invecklat. Arnold Schönberg, (en av 1900-talets stora förnyare av musikens språk), menar att Fredrik medvetet hade lagt fram ett egentligen omöjligt tema och kommer också till slutsatsen att ingen annan än Johann Sebastians son Carl Philipp Emanuel, som var anställd musiker hos

Fredrik, kunnat åstadkomma ett så avancerat tema. Temat har sedan denna dag kallats det kungliga temat. När Bach kom hem till Leipzig satte han sig vid sin kompositionsplats i det sydvästra hörnet av Thomasskolan, på andra våningen. Bara en tunn vägg skilde honom från oljudet i skolpojknas dormitorium. Inom fjorton dagar hade han fullbordat "Ein musikalisches Opfer", med sina 13 satser varav 10 kanonstycken som vänder och vrider på temat och presenterar ett fantastiskt sammandrag av Bachs kunnande och inspiration. Han lät gravera och trycka hela cykeln - dedikationen till kungen är daterad den 7 juli, precis två månader efter besöket i Potsdam. I brådskan trycktes delar av verket på längden och andra på tvären, så bara den musikaliska analysen kan lösa i vilken ordning styckena är tänkta. Men vilket testamente! Och vad består? Den eleganta och galanta upplysningen, förnuftstron, som höll hov i Potsdam eller den i generationer utmejslade kunskapen byggd på en övertygelse om tillvarons grundmönster och kombinationen av geni och hantverksskicklighet där allt skapande är till Guds ära?

Vad skedde i mötet mellan den gamle Bach och den upplyste despoten som längtade efter det enkla och eleganta och vars teman på flöjten inte lämpade sig för fugor eller genomförda stycken utan mer var divertimenti för stunden. Jag tror Bach ville visa att han inte trodde på det förenklade och galanta. Upplysningens rationalism hade inte svaret på de djupa frågorna. Upplysningens känslomässiga romantik kunde inte hålla styr. När han kom hem och skrev "Ein musikalisches Opfer", visar han att han inte gett upp sin vision - kombinationen av gedigen kunskap och ingivelse, viljan att förena förnuft och känsla. Han skrev sina lärda satser, men de överflödade av liv. Det var som om han förutsåg upplysningens katastrof i franska revolutionen där vilket våld och vilka övergrepp som helst kunde försvaras med att man hade den rätta idén och att den alltid hade företrädare, terrorn var till för att den nya nationen skulle födas. Man var modern. Bach däremot trodde verkligen att världen var Guds värld och att uppenbarelsen i Kristus var Guds svar, inte det människor tänkte ut och konstruerade fram, eller kände efter i sitt inre.

Här möttes två världar och Bachs nedskrivande av sitt musikaliska testamente hjälper oss att förstå faran i det som höll på att ske. Upplysningstidens nedtoning av uppenbarelsen och övertro på sig själv och sitt eget förnuft och sin egen tid bereder vägen för substansförlusten i den kristna tron. Och går kyrkan bara denna väg kan hon inte hjälpa sig själv. Hon töms på det ena efter det andra och främmande ting kommer också in, för som min gamle historielärare alltid sa, varje vakuum strävar att uppfyllas. Till slut faller hon eller visar sig vara något annat än det hon en gång var.

II. Men revolutionen var det ju

Kopplingen är väl given och jag kan inte berätta hela franska revolutionens historia, förstås, inte ens det jag kan. Låt mig ändå ge en mycket konkret och fysisk koppling mellan upplysningsfilosoferna och franska revolutionen. En kyrka uppfördes till St. Genevieve i Paris 1758-1789. Ritningarna gjordes av Soufflet. Den byggnaden förvandlades under revolutionen till Pantheon där bemärkta fransmän skulle vila. Den var inte längre kyrka alltså. Dit fördes både Voltaire och Rousseau, som vi sett, inte av en slump utan som ett uttryck för kopplingen mellan upplysningen och den stora revolutionen.

En av de märkligaste skildringarna av franska revolutionen skrevs av Thomas Carlyle. Det är Carlyle som kallar Robespierre, den gröne obesticklige. Just så, han var hederlig och dygdig, men kom ändå att full av iver och övertygelse driva skräckväldet ända tills det nådde honom själv den 28 juli 1794. Då hade han på olika sätt lett revolutionen under 5 år i Paris. Han kom

som deputerad till den ständerförsamling som Ludvig XVI långt om länge inkallade 1789. Själv var han advokat När tredje ståndet, som representerade 98 % av befolkning jämfört med de två andra stånden som representerade 2%, begärde att åtminstone få dubbelt så många ledamöter, vägrades detta. Då utropade sig tredje ståndet till nationalförsamling och svor eden i Bollhuset att inte åtskiljas förrän de givit Frankrike en ny författning. 14 juli störtades Bastiljen och det hela var i rullning.

26 augusti antogs 1789 års deklARATION om de mänskliga och medborgerliga rättigheterna. Bland annat på grund av brödbristen i Paris tågade det så kallade kvinnotåget från Paris till Versailles den 5 oktober för att begära bröd. Kungen gav med sig och familjen flyttade från Versailles till Tuillerierna i centrala Paris. Kungafamiljens försök att fly 1791 stoppades i gränsbyn Varennes. Axel von Fersen var organisatören av flykten. Hösten 1791 kom en ny konstitution. Kungens makt begränsades. 10 augusti 1792 föll monarkin och en ny konstitution måste till. Redan från början handlade mycket om kungens och kungahusets ställning. Både kungen och hans drottning Marie Antoinette och de flesta andra i familjen avrättades som bekant. Att läsa om rättegången eller kanske snarare skenrättegången mot Marie Antoinette, som kommit som 15-årig från Wien där hennes mor regerade med kraft, hör till det mest mänskligt gripande man kan möta. Hela spelet med kungafamiljen speglar ganska väl det upplysningens grunddrag som handlar om föraktet för historien men också den stora utopin att förvandla "hela verkligheten efter sitt huvud." Tidigare revolutioner hade haft lokala mål, först denna vill omskapa mänskligheten (Hegel citerat i Brandes). För att uppnå detta mål måste människan om så med våld frigöras från det gamla. Familjen är det gamla samhällets grundinstitution. I förnuftets nya samhälle skall samhörigheten bygga på nationalstaten. Kungen är symbolen för familjesystemet. Med revolutionens speciella dramaturgi avlägsnas det gamla genom kungens offentliga avrättning som ett slags offerhandling på Place de la Republique. Kungen måste dö för att fäderneslandet skall leva, förklarade Robespierre, med giljotinen som offerkniv. (Se Flemestad) I början var denna utgång av det hela inte given. Greven Mirabeau kämpar för en hederlig lösning, men dör mitt i den kampen. Radikaliseringen kommer bit för bit genom girondisterna (som dock senare faller) och Jakobinerklubben (Danton och Robespierres tillhåll. Namnet av att man sammanträdde i Jakobinerklostret utanför Tuilleriesgården). Revolutionärerna samlades också på lite olika ställen i kvarteren runt St. Germain des Prés. En av mångas favorittillhåll finns kvar som restaurang än idag, den heter Café Procope. Maten är utmärkt och man blir påmind om revolutionärerna som suttit där i ändlösa diskussioner. Under skräckväldet avrättas tusentals människor, ur adeln förstås, men ingen gick säker. Välfärdsutskottet får Robespierre till ordförande (Obs nyspråket!) Efter en slags tillnyktring 1795 störtar Napoleon det så kallade Direktoriet genom brumairekuppen november 1799. Snart är han enväldig och redan 1804 har Frankrike gått från monarki till republik till kejsardöme. Napoleon ansåg sig hela sitt kejsersliga liv vara en sanna revolutionens son.

Ja, detta känner vi alla till. Och i de olika skedena känner vi igen upplysningen. Det moderna, Förnuftet. Möjligheten att omskapa allt från början. Filosofin och ideologin som redskap för förändring. Samhällsfördraget som grunden för styret och inget annat. Det har vi fått lära oss och det mesta har beskrivits för oss som föredömligt. Skräckväldet kanske inte, men dock. Det var här den nya tiden började. Det var här vi formade den nya tidens ideal: Frihet, jämlikhet och broderskap. Mary Wollstonecraft, som ofta beskrivs som en feminismens moder och som var vanlig moder till Mary Shelly, hon som skrev Frankensteins monster, försvarade revolutionen mot Edmund Burkes kritik i boken "A Vindication of the Rights of Men" (Obs skriven 1790). 1792 kommer "A Vindication of the Rights of Woman"

där jag tror att hon både ironiskt och försynt frågar om inte de rättigheter revolutionen givit åt män "broderskap" också i någon mån borde tillämpas på kvinnor.

Som sagt, detta veta vi, men det som man inte så noga lärde oss handlar om t.ex. detta: Fram till 1791 hade mellan två - och trehundra tusen dödats, förutom de som deporterats till kolonierna = alla var inte med på noterna. I Nantes dödades en tredjedel av befolkningen. För denna terror användes idealistiska argument (jfr nazismen) "Vår uppgift är vansklig och smärtsam, bara kärlek till nationen ger tröst till den som måste avstå från sin naturliga godhet och förneka sig själv och stänga ögonen för allt som sker omkring honom, så att han inget ser utom republiken som skall resa sig i framtiden" skriver Fouché till Nationalförsamlingen efter en avrättningssejour i Lyon 1794.

Det demokratiska underskottet var betydande. Vid valet till Nationalförsamlingen 1792 gav man bara rösträtt till mellan 6 och 700 000 av en vuxen manlig befolkning på 7 miljoner för att säkra sitt styre, och valmanskåren begränsades framför allt till egna sympatisörer och invånare i Paris.

Framför allt fick vi inte lära oss om det generalangrepp på kyrkan och den kristna tron som revolutionen innebar. Vi läser om de mänskliga rättigheterna, som ju ingen kan vara emot, och kittlas lite av berättelserna från skräckväldet, men får sällan höra om söndertrasandet av hela den kyrkliga kulturen.

Nu börjar vi konkret. Vi beger oss till Cluny i Bourgogne, alldeles nära Taizé om någon inte känner sig orienterad. Där uppstod Clunyrörelsen som på 1000-talet reformerade hela kyrkan. Klostret i Cluny grundades 910. I Cluny byggdes senare under medeltiden en enorm kyrka, som var den andra i storlek i kristendomen efter Peterskyrkan. På 1200-talet fanns över 10000 munkar och 1450 kloster kopplade till Cluny. Vi guidas av engelsktalande fransman, alltid lika pittoreskt, och det tar några minuter innan jag förstår att Clunyrörelsen kallas "The Clunyacs" med väldig franska brytning. Vi ser delar av en kyrka, fantastiskt stor för den lilla byn och så får vi veta att det bara är delar av det ena sidoskeppet av den ursprungliga! 1790 stängdes klostret, 1793 började ett totalt förfall. 1798 såldes klostret och kyrkan till en hästhandlare i Macon som sålde det vidare sten för sten. Nu är vi sanna materialister. Vi ser med egna ögon vad revolutionen tog, föraktade och förstörde. Jag har rest i Frankrike i över 20 år. Jag har sett 100-tals liknande exempel på kristen kultur och uttryck för levande tro som raserats. Och jag blir skeptisk. Var man verkligen på rätt väg? Är revolutionens och upplysningens ganska begränsade förnuftstro eller den totala känslostyrningen vår verklighetsuppfattning?

Och refraktärerna då? Var inte de bland annat fromma präster och ordensfolk som faktiskt av tvingande nödvändighet måste bli "de andra" för att de inte kunde gå med i det som hände? Och de dödades i tusental. Präster förstås, men också munkar och inte minst nunnor. De dränktes i Seine eller fördes till Madame de la guiljotine. Francis Poulenc, den franske 1900-talstonsättaren, en av "les six", har i en gripande opera skildrat karmelitnunnornas skräck och mod inför giljotinen. Till grund ligger en novell av Gertrud von le Fort (Die letzte am Schavott) som byggde på en berättelse från en av nunnorna i Compiègne (där tyskarna tvingades skriva på kapitulationen efter 1a världskriget!). En mycket gripande version av denna opera, "Dialogues de Carmelites" såg jag i Göteborg för drygt fem år sedan.

Verkligheten berör. Och visst behövde de nya makthavarna refraktärerna, några att lägga skulden på? Några att offra för den goda saken. Några att peka ut som onåbara för det nya

evangeliet. Och som sagt. Håller upplysningens och franska revolutionens verklighetsuppfattning? Är den inte reduktionistisk. Blev inte deismen en motorväg till ateismen? Och är förnuftet den enda källan till kunskap? Har inte Gud gripit in i vår värld? Har han inte berättat saker för oss som vi inte själva kunde tänka ut. Behöver vi inte mer är vår egen förmåga? Och är det inte samtidigt upplysningens och franska revolutionens verklighetsuppfattning som medvetet eller omedvetet präglar vår kyrka? Och måste det inte i så fall leda till att substansen rinner ut. Och refraktärerna? Var de fanatiker? Eller måste de följa sitt samvete trots kostnaden? De kunde ju valt att gå med.

Ta Talleyrand t.ex. Han hörde till Frankrikes förnämsta adelsätter och borde bara därigenom ha hotats till livet av revolutionen. Hans släkt hade varit grevar av Perigord sedan 1399 (Gåslevers land alltså) Nu prästvigdes han 1779 och redan året därefter utsågs han till katolska kyrkans representant vid franska hovet. Han blev också utnämnd till biskop av Autun - oj vilket fint tympanum vid ingången till katedralen i Autun i södra Bourgogne! Alltså, över Talleyrand vilade ett tredubbelt hot när revolutionen kom loss! Hur klarade han sig? Han tog avstånd från allt, t.ex. sitt prästämbete, han svor eden och gick med hull och hår in i det nya. Karriären blev lysande! I varje kommande regim var han en lysande stjärna. Under revolutionen - under Napoleon - under den gamla regimens (Ludvig XVIII) återkomst efter Napoleons fall. Han var med ända in på 1830-talet. En strålande kameleont. Det var Talleyrand som var stjärnan vid Wienkongressen 1814-1815 och lyckades splittra segrarmakterna, Habsburg, England och Ryssland och ge Frankrike en rimlig uppgörelse. Han har kallats diplomaternas diplomat.

Innan vi lämnar revolutionen måste jag påminna om hur alla de drag av förnuftstro och s.k. naturlig religion som upplysningen och revolutionen förde med sig till slut tog sig konkret uttryck i Paris 1793 och 1794.. Ja, det började redan 1792 på juldagen då de kristna sön -och helgdagarna förlorade sin status som officiella vilodagar. Ni kommer ihåg den nya tiodagarsveckan - rationellt, och de nya namnen på veckor och månader: Här igen, reaktionen kom sedermera från ryggmärgen, människan är nog skapt enligt den judisk - kristna sjudagarsrytmen. Nå, under hösten 1793 införde hebertisterna början till en ateistisk förnuftstro där Héberts unga hustru agerade förnuftet i Notre Dame klädd i antik dräkt. Den nya kulten spreds till landsbygden, kyrkor plundrades, präster lämnade sina ämbeten. Målet var att införa en ateistisk kult och avföra kristen tro. Detta var det ena spåret. Detta var dock inte Robespierres väg. Han var som t.ex. Rousseau deist och nu var han på höjden av sin maktposition och som bekant, har man makten och är det godas representant, kan man göra allt. Han lät avrätta hebertisterna och införde en ny kult, dyrkandet av det Högsta väsendet, representerat av en dansant parisiska och med Robespierre som närmast övertstepräst. Alltså representerade han all världslig och andlig makt. Så kan det gå. Till kulten hörde också att man skulle omfatta tron på själens odödlighet. Denna nya religion, Robespierres högst personliga skötebarn, hade ingen vidare framgång efter hans avrättning juli 1794 men fördes vidare, som vi lätt inser, i andra sammanhang och former.

Ja, här finner vi rötterna till det som är vår kyrkliga verklighet idag särskilt beträffande synen på verkligheten och förhållandet mellan förnuft och uppenbarelse. Vi är insatta i ett större drama än vi anar.

Litteratur:

Alf Ahlberg: Filosofins historia
Georg Brandes: Huvudströmningar i 1800-talets litteratur
Thomas Carlyle: Den franska revolutionen
Duff Cooper: Talleyrand
Gunnar Fredriksson: 20 Filosofer
James Gaines: Evening in the Palace of Reason
Karl Geiringer: Bach
Paul Johnson: De intellektuella
Ulf Jonsson: Med tanke på Gud
Leif Landen: Gustav III
Herman Lindqvist: Napoleon
Blaise Pascal: Tankar
Bertrand Russel: Västerlandets filosofi
Roald Flemestad: Gnostisisme som utfordring till kristentroen - För och nå (föredrag)

©Anders Reinholdsson, 2006